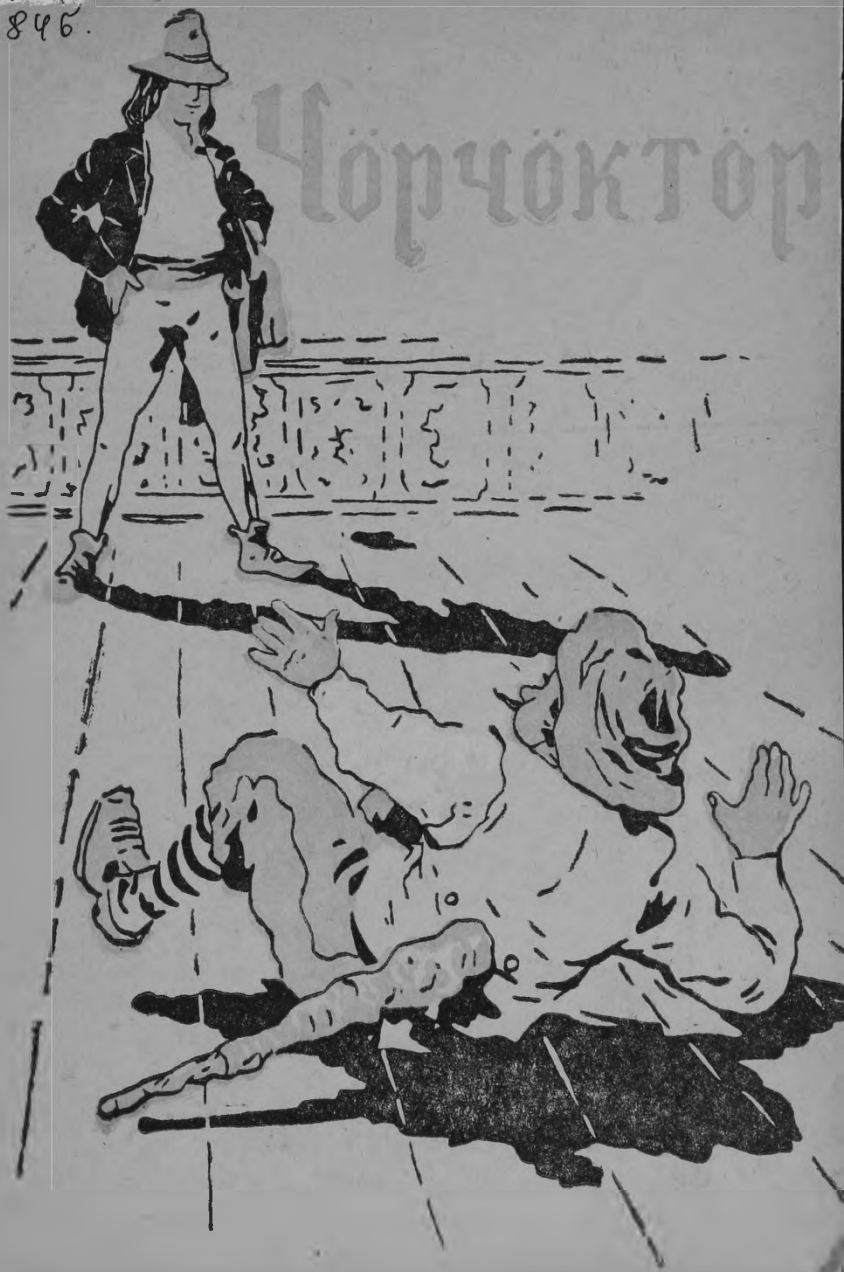

82.3(4 Тем)

Г-846.

Чорчоктор

И(Нем)
Г-846

7505005

Гримм карындаштар

Төрчөктөр

Горно-Алтайский
книжный издательство
1957

Горно-Алтайская
общественная
БИБЛИОТЕКА.

82.3(4Гем)-442

Г840

Книга объявлена в аннотированном тематическом плане Горно-Алтайского книжного издательства за 1957 год, порядковый № 32.

БАЖАЛЫКТАР.

	Стр.
Ырысту уч кижиги	3
Жалтанбас кийим кӧктӧӧчи	7
Бременниг оромдо ойноор музыканттары	19
Јети каргаа	24

Ырысту үч кижги

Бир крестьянинде үч уул болгон. Ол бир катап уулдарын үчүлезин бойына кычырып алала, айтты:

— Мен карый бердим, эм тургуза тиру тужумда, слер үчүге јобжомди үлештирип берерге турум. Акча менде јок, онойдордо, слердин бирүгерге—потук, экинчигерге—чалгы, учунчигерге—киске берип јадым. Суреен де баалу јобжо эмес, је оныла да башту тuzаланар болзогор, слерге јаан болуш болор. Бу немелерди билбес ороонды таап алзагар. ол тушта ырысту болорыгар.

Адазы өлгөн кийининде, јаан уулы бойынын пөтүгиле ырыс бедиреп барды. Је кайдаар ла кел-

зе, пөтүкти ончо жерде билгилеер болды. Город жерлерде пөтүктерди башнялардыг үстүндө узун агаштыг бажына узактан бери отургузып салган эмтир. Онын салкынга айланыжып турганы ыраагынаг ла көрүнип турды. Деревне де жерлерде айыл ла сайын кожондожор болды. Бир де кижиле ол пөтүкти көрүп ийеле, кайкабайт. Онын учун пөтүктин болу- жыла ырыс тапкадый неме эмес деп ого билдирди.

Же учунда ол бир ортолыкка келди. Онын улу- зы качан да пөтүкти көрбөгөндөр, оного болгой. Ой до чотоп билбес эмтир. Эртең, эгирди олоор би- лер, же тун ортозында ойгонип келзе, канча час болгони, кем де билбес.

— Көрзөгөр, кандый кайкамчылу, жараш куш!— деп жаан агазы ол улуска айтты.— Бажында онын кызыл корона, буттарында десе шпоралар. Ол тун- де уч катап жангысла ойдо кожондоп жат. Калганчы катап кожондозо, кун чыгар алды болор. Тал туш- тиг бойында этсе, удабазынаг кун кубулып, бур- келерин белгелегени болор.

Пөтүк ортолыктын ончо улузына жарады. Олоор тунин уйуктабай, ол өткун униле—эки часта, төрт часта ла алты часта—эткенин суунчилу угуп отур- дылар. Эртең тура олоор, пөтүкти садып ийедин эмеш пе, баазы канча деп сурадылар.

— Меге онын учун эштег көдүрип апаргадый алтын беригер—деп жаан агазы каруун берди.

— Ондый баалу куштын учун акча да ас алып жат—деп айдыжып, онын сураган баазын төлөп бердилер.

Качан жаан агазы айылына жанып келерде, пө- тук учун көп акча алганына, карындаштары кай- каштылар.

— Мен база барып ырыс бедиреп көрөйүн, айса

болзо чалгымды жаан баага бериң ийедим эмеш пе?—деп ортон агазы айдала, јоруктаң атаңды. Је оның кайда ла јүрген јеринде крестьяндарда ончолорында ла оның чалгызынды чалгылар бар болды.

Учунда ого до ырыс болуп, чалгы көрбөгөн улус јаткан ортолыкка келди. Качан аш быжып келгенде, олар јаландарга пушкаларды тоғолодын әкелеле, аткылап, оның окторыла ашты кезе соғуп турды. Мынызы сүреен әп јок неме болгон. Аткаң ок әмезе ажыра барып түжер, әмезе мажактың бойына тийип, көп аш јерге төгүлер болгон, ого үзеери шакпырт та көп болгон. Ортон агазы бу улуска келеле, салган ашты табыш јогынаң, түрген чаба берди. Олар оосторын ачып алган, кайкажып көрүп турдылар. Ортолыктың јаткан улусы, оларго чалгызын сатсын деп, онон сурадылар. Чалгы учун атка алтынды апаргадый ла әдип коштоп бердилер.

Акказын алып, ол айылына сүўпчилу јанып келди.

Учунда учунчи карындажы бойының кискезин, керексигедий кижн табылза, садып ийерге сананып алды.

Озо баштап, база әки жаан агалары чылап, кайдаар ла келзе, ончо јерде улустар кискени билер болды, керек дезе, кискениң јаңы чыккан балдарын сууга чачып ийетен әмтир. Учунда ого до ырыс болды: ол бир де кiske јок ортолыкка келди. Ондо чычкандар сүреен көп болгон. Олар столдордың ла скамейкалардың үстүле маңтажып, бийележип, улустаң да коркубас болды. Ортолыктың бастыра улусына ол чычкандар каршудын јетирип турды. Керек дезе, каан бойы да чычкандардан канайда аргаданарын билбей турган. Чычкандар

бастыра толуктарда чыйкылдажып, ологго учураган ла немени кертер болды.

Киске келген ле бойынча, өргөбнннг бир канча кыптарын чычкандарданг арутап салды. Каанды, мындый јакшынак ангы ороонго тузалу эдип садып алзын деп, сурадылар. Каан оны садып алала, онынг учун мула көдүрип апаргадый алтын берди, онойдордо, үчүнчи карындажы айыгына элдег ле көп акча әкелди.

Киске десе, кааныннг өргөзинде кизи де тоолоп болбос чычкандар тутты. Ол сүреен арыды, суузаганына керек десе, тамагы да кургай берди. Онойдордо, киске тумчугын өрө тудуп маарады: „Мяу-мяу!“

Оны уккан каан ла онынг јалчылары, мындый сам башка үннег коркугылайла, өргөдөнг качып бардылар. Каан бойыннг јалчыларын өргөбнннг алдындагы әтажына јууыла, кискедег канайда айрылатанын јөптөштилер. Учунда мынайда санапып алдылар: Кискеге бичик ийшп, ол өргөнн таштап барзын, оног башка коомой болор деп айдар.

Јөпчилери айдышты: Мындый коркушту немеге јүрүмбисти бергенче, торт чычкандарга базаалалдын јадалык, ол түбекке темилип калганыбыс.

Каан өргө јаар бойыннг јалчызын ийеле, кискени мынаг ары барзын деп суразын деди.

— Ол барарынаг мойноше, ого коомой болор деп айт—деди.

Ол јөп өткөнчө, киске оног тыг суузайла, качан јалчы, ол мынаг јөплө барар ба, јок по деп оног сураарда, каруузына база ла маарады: „Мяу, мяу!“

Јалчыга десе, „јок, јок!“ деп айткандый билдирди. Ол каанга онойдо ло айдып барды.

— Је канайдар, јөплө барбаска турган болзо, албан-күчле чыгарарга келижер!—деп, каан айтты.

Өргө жаар пушкаларды баштандырала, аткылады. Өргө куйуп чыкты. От киске отурган кыпка жерде, ол көзнөктөг амырынча калып жүре берди. Өргөдөг жаңгы көмүр, күл артканчала, озор пушкадан аткылап турдылар.

Жалтанбас кийим көктөөчи

Бир катап жайгыда эртен тура кийим көктөөчи кижн көзнөктинг алдында бойынын кийим көктөйтөн столыныг кийининде отурды. Ол ачык-жарык, бойыныг ижине жилбиркеп, сүүнип, түргенгүрген көктөннп отурды.

Бу өйдө тышкаары крестьян үй кижн кыйгырды:— „Жакшы варенье садын турум! Жакшы варенье садын турум!“

Кийим көктөөчи сүреен сүүне берди. Ол көзнөктөг чичкечек мойынду бажын чыгарала, кыйгырды:

— Бейин кирзенг, көөркийск! Мында бойыныг вареньепди тургуза ла садын ийеринг! Уур корзиналу үй кижн кийим көктөөчи жаткан үстүгн этажка чыкты. Ол, үй кижнге бастыра горшоктордын оосторын ачтырала, колдорыла бескелен, узак көрүп, жытап турала, учунда айтты:

— Көргөмдө, жакшы варенье болгодый. Көөркийск, меге төрт кемжү бескелен берзенг, айса болзо, мен бастыра төртүнчи үлүзин садын аларым.

Вареньезининг көп жарымын садын ийерге иженип келген үй кижн, кийим көктөөчнге фунттын төртүнчи ле үлүзин бескелен береле, чугулду арбанып, жүре берди.

— Же бу вареньепи кудай алказын, менниг ийде-күчүмди кошсын—деп айдала, кийим көктөөчи жаан

тилим калаш кезип алала, оны вареньеле сүртүн алды.

— Айла, мен озо курткамды көктөп алзам, торт болор эди, онын кийининде жазап ажанып алгайым —деп, ол калажын бойынын жанына салып койоло, ойто ло көктөнө берди. Сүүнгенине, сырып турган колдору там ла жалбак болуп турды. Бу ортозында, стенеде отурган чымылдар, вареньенин жыдын алып, вареньелу калаштыг үстүне жуулыжын келдилер.

— Слерди бейин кем кычырды?—деп, кийим көктөөчи кыйгырып, кычырбаган айылчыларды сүрди.

Je чымылдар немецкий тилди ондобой, үүр-үүрипе учуп келгилеп турдулар. Онойуп турала, кийим көктөөчинин кыртыжына тийди.

— Акырыгар ла, мен слерди!—деп, ол кыйгырала, жаан жамачыла чымылдарды жаба басты.

Ол жамачыны алып ийерде, буттарын чөйө теип салган, жети чымыл столдыг үстүндө өлүп калган жаттылар.

— Мен кандый чакту!—деп, бойын бойы кайкан турды.—Бу керекти бастыра город билер учурлу.

Оног кийим көктөөчи бойына кашай ла кур кезип, оны түргендеп көктөйлө, ол курга жаан букталарла мынайда чурмеп көктөп алды: „Бир сок-конымла, жетүзин өлтүрдим“.

Кийим көктөөчинин жүреги сүүнгенине таштанган турды.

— Город неме беги! Менин жалтанбазымды бастыра жер үсти билзин!

Ол курун кийип алала, онын жалтанбазына мастерской ичи тапчы деп, ыраак ороондорго барарга сананып алды.

Жолго атанардаг озо, ол айылынын ичинен олой жиир неме бедиреди. Je бир болчок сыр-

дан өскө не де тапады, онызын карманына салып алды. Кийим көктөөчи каалганын жанында, өлөгүн ортозында, күчи чыгып калган кушкаш көрөлө, оны тудуп алала, сырла кожо карманына салуп алды. Оног ол сүүнчилү көбрөп, бойынын жолун алынып басты. Ол жеп-жегил ле шулмус болгон, онын учун арыганын сеспей турды.

Жол кийим көктөөчини кыр жаар экелди. Ол кырдын сырагай ла бажына чыгып алала,—ондо жаан кезер отурганын көрүп ийди, онызы амырынча отуруп алган, эбиреде көрөт.

Кийим көктөөчи кезерге жалтанбазынан базын келеле, чечеркеп айтты:

— Жакшы ба, нажы! Бейин ук: сен мында не отурунг? Мен жер телекейле жоруктаар, ырыс бедиреер деп сананып алдым. Сен мениле кожо барадыг эмеш пе?

Кезер кийим көктөөчи жаар жаман көрөлө, айтты:

— Ээ, калак. Сени, ачынчылу самтарды!

— Ондый эмес ле туру!—деп, кийим көктөөчи каруун берди. Ол кафтанын чечеле, кезерге бойынын куруп көргүзүп, айтты:

— Бу мыны кычырып көр, мен не кижн.

Кезер кычырып ийди: „Бир сокконымла жетузун өлтүрдим“.

Кийим көктөөчи байла жети өштү өлтүргөн керегинде айдып жаткан болор деп, кичинск кижичекти, чала ажыктай берди. Же ондый да болзо, кийим көктөөчини кезер ченеп көрөр деп сананды. Ол ташты алала, колуна былча тудуп ийерде, оног суу тамчылай берди.

— Ме, ондый чакту болзог, сен база онойдо таштан суу чыгарып ий!—деп айтты.

— Ол ло бо? Бу меге соот болор!—деп, кийим көктөөчи айтты. Карманынаг жымжак сырды чыга-

рып алала, колула сыга тударда, суу оноор ло ага берди.

— Же не, мынызы сендийинен, байла аайлу болор?—деп, кийим көктөөчи айтты.

Кезер айдар эрмегин таппай турды. Ол бу мындый кайкамчылу керекти кичинек кижичектен торт сакыбаган. Онойдордо, кезер таш алала, өрө таштаарда, ол көрүнбей калды.

— Же, уулчак, сен база онойдо таштап көр.

— Таштаганын сүреен, же сенин тажын жерге ойто келип түшти; мен таштазам, менин ойто келбес—деп, кийим көктөөчи айтты. Ол карманындагы байаны кушкашты чыгарып алала, өрө таштады. Суунген кушкаш өрө учуп чыгала, оноп ойто бурулбады.

— Же, најы, сеге мындый керек канайда жарайт?—деп, ол сурады.

— Таштаарга билетен эмтиринг—деп, кезер айтты.—Же сен кандый бир уур неме апарып болорыг ба, онызын көрөлү. Онон кийим көктөөчинин жерге жаба жыгып койгон жаан терекке эжелеле, айтты:

— Сен ондый сүреен күчтү болзонг, меге мыны агаш аразынан чыгарарга болужып бер.

— Жарайт—деп, кийим көктөөчи айтты.—Сен агаштын жагыс ла төс жанынан апар, мен десе будак-бүрлерин көдүрүп апарайын—мынызы сенииненг уур болор.

Кезер бойынын ийинине теректин төзин жүктенип аларда, кийим көктөөчи будакка отуруп алган. Кезерге, кайа көрүп болбос учун, ол бүткүл теректи ле ого үзсери кийим көктөөчинин апарарга келишти.

Кийим көктөөчиге агаштын үстүндө барарга сүреен жакшы болгон, агаш апаратанын баланын ойынына бодон тургандый, сүүнчүлү кожондоп, сыгырын баратты.

Кезер дезе, уур агашты бир ле әмеш апарала, чыдажып болбой кыйгырды:

— Бейин ук, мен агашты таштайдым!

Кийим көктөбчи агаштаг тўжуре чеп-чек калып ийеле, будак-бўрлерди эки колула кабыра тудуп, байадаг ла әкелип јаткан кнжи болуп, кезерге айтты:

— Сен ондый чыдалду јаан да болзонг, је бир теректи апарып болбой јадын.

Олор оног ары кожо баргылады. Кезер вишняны коштой бдўп барадала, онын бажын әәй тартып, сырагай ла бышкан вишняларын алып, кийим көктөбчиге агажын тударга берди. Ол дезе сырагай чак јок болгон, онын учун агажын тудуп болбой турды. Кезер будакты божодып ла ийерде, вишня тўзелеле, кийим көктөбчини өрө таштады. Учурал болуп, ол јерге јакшы келип тўшти. Ол өйдө кезер айтты:

— Бу не, мындый чырбагалды тударга сениг кўчўг јетпей туру ба?

— Кўчўм менин јеткил!—деп, кийим көктөбчи айтты.—Бир сокконына јетўзин блтўрип турган кнжиге, бу неме беги. Мен агашты ажыра калыдым, ненинг учун дезе, алдында агчылар агаш аразыла аткылап јат. Эмди сен онойдо калып көрзөнг.

Кезер ченеп көрөлө, агашты ажыра калып болбой, будакка илинип калды. Кийим көктөбчи бу да тужунда јенип чыкты.

— Је, сен ондый јалтанбас кўчтў болзонг, мениле кожо бис јаткан куй ташка барып кон—деп, кезер айтты.

Кийим көктөбчи јөпсинип, кезерле кожо барды.

Куй ташка јеткилеп келзе, отгы айландыра база бскө кезерлер отургулап алган, кажызынынг ла колунда быжырган бир кучадаг әмтир, ажанып отургулады.

Кийим көктөбчи айландыра ајыктанып көрблө, бойунда сананды: „Мында менинг мастерскойымнаг ыраак та элтем“.

Кезер кийим көктөбчини орунга јадып, јакшы ујуктап ал деди.

Је орун кийим көктөбчиге сүреен јаан болгон. Ол ого чыгып јатпай, бир ле толугына јадып ала-ла, ондо ујуктап калды.

Тун ортозы једерде, кезер турала, темир ломло бир ле сокконыла, орунды эки башка јарып ийди. Кийим көктөбчи оруннын чике ортозында ујуктап јат деп быжу сананып, ол эмди кайдан тирү бол-вын, кулугурды оны учу-учунда өлтүрип салдым деп, кезер иженип турды.

Эртен тура кезерлер агаш аразына баргылады, озор кийим көктөбчини ундуп та салгандар. Кенетийин көрүп тургулаза—кийим көктөбчи ачык-јарык ла су-кадык озорго удур базып келедири. Кийим көктөбчи озорды ончозын талдыра согуп салар болор деп коркуйла, сагыш јок, туш-башка качтылар.

Кийим көктөбчи онон ары көс лө көргөн јер јаар барды. Ол узак базып јурди, учу-учунда каан-нын өргөзине келди. Ол сүреен арыйла, узак са-нанбазынаг јерге, өлбгнин үстүне јадала, ујуктай берди.—Ол ујуктаганча онын јанына улус јуулды. Озор кийим көктөбчини ајыктап турала, курунда бичиген сөстөрди кычырып ийдилер: „Бир сокко-нымла, јетүзин өлтүре соктым“.

Акыр, бу коркушту јуучылга бистин амыр-әнчу өргөдө не керек болды не?—деп айдыштылар.

Озор каанга баргылап, бу керекти ончозын куу-чындайла, оны божодорго јарабас: керде-марда јуу болзо, ол керектү болор дешкиледи. Каанга бу јөп јаады. Ол бойунин јалчыларынын бирүзине ја-кылта берди: кийим көктөбчинин јанына барала,

ойгонып ла келзе, оны каанның черүзине келип кирзин деп суразын деди.

Ого ийген кижии кийим көктөбчининг јанына келеле, ол уйкудан туруп, кеерилип. көзин арчыганча, узак ойгө сагып турды.

Кийим көктөбчи каанның сурагын угала, айтты:
— Мен каанның черүзине кирерге белең.

Оны сүреен јаан тоомјыла алгылап, ого башка тура көстөп бердилер. Је каанның јуучылдары кийим көктөбчини көрөр күүндери јок болуп, оны кандый бир үч санабас јерге ийе берзе кайдат деп санангылап турдулар.

— Кажы бирде бистер оныла ачынышабыс, ол биске чурап келзе, не болор!—деп, олар бой-бойлоры ортодо айдыжып турдулар.—Ол тушта бистин бирүбис те тирү артпас, бир ле соксо, јети кижии өлөр.

Ончолоры каанга барып, оларды черүден јандырызын деп суранар дешти.

— Бир сокконына јетүзин өлтүрип турган кижиле бис тендежип болбозыбыс—деп, олар айдышкылады.

Каан, бир кижии учун, бойунын бастыра јуучылдарыла айрылышканча, кийим көктөбчиденг айрылар деп сананды. Је оны черүден чыгып барзын деп айдарга каан коркуп турды. Ненинг учун дезе, кийим көктөбчи ачынала, каанды черүзиле јаба өлтүрип, јагын колуна алар болор деп сананды.

Каан керекти узак шүүп сананып, учу-учунда сүмезин тапты. Оныла, сүреен күчтү јуучылла, каан бир әмеш әрмек әрмектежерге јат деп ого айтсын деди.

Каанның јерининг агаш-јыжынын бирүзинде әки кезер келип јурттагылап јат; олар бойлорынын тоножыла, өртлө, кижии өлтүрижиле коркушту јаан түбектерин јетиргилеп јат. Өлүм јогунаң оларго

бир де кижн жууктап болбой јат. Кийим көктөбчи ол эки кезерди өлтүрүп салза, ол тушта каан бойунунг сок жагыс кызын береле, јөбжөзининг кабортозын берер. Кийим көктөбчиге болушчылар әдип, јүс жуучыл берер болды.

„Мендий кижиге јап-јараш кыс ла кааннынг каборто јөбжөзин аларга кем јок әди—бу мындыг ырыс бистерге күнүг сайын келишпей јат!—деп, кийим көктөбчи сананып отурды.

Онон каруузына айтты:

— Каршулу кылыкту кезерлерди мен јайладып саларым, јүс жуучыл да меге керек јок. Бир сокконыла јетүзин өлтүрүп турган кижиге, эки кижн неме беди.

Кийим көктөбчи жууга атанды, јүс жуучыл дезе, оны ээчий баргылады. Агаш јаказына једип келеле, кийим көктөбчи бойунунг јорукчыларына айтты:

— Мында артып калыгар, мен кезерлерге бойум чыдажарым. — Ол агаш аразына киреле, әбиреле ајарынып барды.

Узак јоктонг ол эки кезерди көрүп ийди. Олор уйуктап јаткан, тыныштарына дезе агаштардын будактары јайканыжып турды.

Кийим көктөбчи јалкуурбай, кармандарына толтура таштар терип алала, төзинде кезерлер уйуктап јаткан агашка чыгып алды.

Ол агаштынг кабортозына јетире чыгып, будагына отуруп алала, уйуктап јаткандардын бирүзининг төжүне ташты түжүрүп ийди.

Великан узак керек албай, эзебей јатты: учунда ол ойгоноло, нөкөрин кабыргазына түртүп айтты:

— Сен неге мени согуп јадын?

— Сенинг түжүнге кирген болбой, мен сени согорго сагыжымда да јок—деп, экинчизи айтты.

Олор база ла уйуктай бергиледи. Онойдордо,

кийим көктөөчи ташты экинчизинин үстүне таштады.

— Бу не! Сен меня неле адып жадын?—деп, экинчизи кыйгырды.

— Мен сени неле де атпай жадым!—деп, башталкызы чукулду айтты.

Олор эки бойы ортодо эмеш тартыжып турала, же жаан удабай токунап, ойто уйуктай бердилер.

Кийим көтөөчи база ла кагап аткылай берди. Онон жаан ла деген ташты талдап алала, башталкы кезердинг төжүне бар күчүле таштады.

— Же бу өйинен өдө берди!—деп, онызы кыйгырып, сагыш жок кижичилеп, туруп чыгала, бойунунг најызын агашка жаба ийде салды—агаш бастыра силкине берди. Экинчизи онойдо ок өдүжин алды. Бу тужунда кезерлер торт ло ачурканыжып чыктылар. Олор агаштарды тазылыла кодорып, эки бойын өлөрдөнг өлгөнчө сокутулар.

Ол тушта кийим көктөөчи жерге калып түжүп келди.

— Ырыс болуп, мен отурган агажымды кодоро тарткылабады! Онон башка, меге тийинг чилеп, агаштан агашка калыырга келижер эди. Же, кем жок, бие шулмус улус эмей—деп, ол айдып турды.

Ол үлдүзин уштуйла, кезерлердинг төштөрине канча бар чагыла чапты. Онон агаш ортозынан чыгып келеле, жуучылдарга айтты:

— Керек бүткен: экулезин өлтүрүп салдым. Онды да болзо, күчке ле келишти. Түбек жууктап клееткенин көрөлө, олор агашты тазылыла кодоро согуп коруланарга санангандар, же качан бир ле сокканыла жетүни өлтүрүп турган кижичилерде, онызынаг ас болуш болды.

— Слер шыркататпадыгар ба?—деп, жуучылдар сурады.

— Жок, кем жок, жакшы өтти, озор менин бажым-дагы чачымды да тийбегендер—деп, кийим көктөбчи айтты.

Жуучылдар ого бүтпей, агаш аразына баргылады. Ондо өлтүрүп салган кезерлерди көрдүлөр, озор бойлорынын аккан канында кайкалап жүрүлөр, айландыра дезе, тазылыла кодорылып калган агаштар жатты.—Кийим көктөбчи кааннын айдып берген жөөжөзүн некеди. Же ол дезе казназынын кабортозун ла кызын берер болгонуна кородоп, мындый жеткерлү күлүктен канайда айрылатан деп сананып турды.

— Менин кызымды ла казанын кабортозун алардан озо, сен база бир ат-нере эдер учурлу. Агаш аразында биске жаан каршу жетирип турган жагыс мүүс деп ан бар. Сен оны тудуп экелер учурлу—деп, каан айтты.

Жагыс мүүстен болгой, мен эки кезерден де коркубадым—деди. Бир сокконымла—жетүзүн, менин керегим ондый!

Ол бойула кожо армакчы ла малта алып алала, агаш аразына барды, ог болужарга берген улусты дезе, база ла агаш жаказында сакып алзын деди.

Ого жагыс мүүсти узак бедиреерге келишпеди. Жагыс мүүс чырбагал аразынан кийим көктөбчинин үстү орто чурап келеле, оны бойунын мүүзиле өткүре-сүзерге сананды.

— Араай, араай! Керек мынайда капшай эдил-бейтен—деп, кийим көктөбчи айтты.

Ол токтой түжеле, сакып алды, качан ан жагына жууктап ла келерде, агаштын кийини жаар түрген калып ийди. Жагыс мүүс дезе, бар-жок күчиле чурап келеле, мүүзүн агашка кийдире сүзүп алала, ойто ушта тартып болбой салды.

— Же, колго кирдин бе!—деп, кийим көктөбчи

айдала, агаштын кийининен чыгып, жангыс муустин мойнынан армакчыла буулайла, онын агашка кадагып калган муузин малтала чаап ийеле, анды каанга јединип барды.

Је каан бу да тужунда берер болгон јөөжозин бербеске, биза бир керек этсин деди: кааннын кызын алып, той эдерге, кийим көктөөчи јаланда јуруп, көп каршу јетирип турган јерлик чочконы тудуп экелер учурлу болгон.

— Јарайт. Бу меге баланын ойыны—деп, кийим көктөөчи айтты.

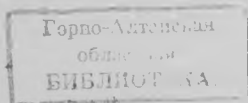
Анчыларды ол агаш аразына кожо албаган учун, оло сүреен сүүнип арттылар. Јерлик чочко олорго канча ла каршузын јетиргенинен јалкып, оныла катап учуражарына коркуп турдулар.

Јерлик чочко кийим көктөөчини көрүп ийеле, азу тиштериң арсайтып, ого чурап келеле, јыга табарарга сананды. Је чыйрак анчы јуугында турган эски тура јаар кире коноло, ол ло тарыйын база бир јанындагы кичинек көзнөктөң чыгара калып ийди. Јерлик чочко оны ээчий болды, кийим көктөөчи дезе тураны эбирип барала, онын эжигин јаап салды. Чочко уур ла бооду бөлгонына көзнөктөң чыгара калып болбоды. Каныгып калган ан тудулды.

Кийим көктөөчи, тудулган анды бойларынын көзиле көрзин деп, анчыларды кычырып көргүзип берди. Бойы дезе каанга барды. Каан ачуурканып, арга јокто, айткан сөзине турунып, кызын ла каборто јөөжозин берип ийди.

Каан, онын алдында атту-чуулу јуучыл эмес, тегин ле кийим көктөөчи туру деп билген болзо, онон артык ачурканар эди.

Той сүреен байлык, је сүүнчизи јогунан өтти. Онойып кийим көктөөчи каан болуп калды.

Бир канча бй өткөн согулда, түнде, жаш абакай бойунунг өбөгөннининг түш јеринде айткан сөзин укты:

„Эй, уулчак, куртканы көктөйлө, штанды жамап сал, онон башка мен сени аршынла сойорым!“

Онойдордо, ол теп ле тегин кийим көктөйтөн кижн болгонын уйн билип алала, эртен тура адазына барып, оны мындый өбөгөннөнг айрызын деп сурады. Каан кызын токтодып айтты:

— Эгирде бойунгнынг уйуктаар кыбыгнынг эжигин ачык артызып сал. Менин жалчыларым эжиктинг јанында тургулаар, качан өбөгөннинг уйуктайла берзе, озор оны күлүйле, керепке апарып салар. Ол оны ыраак ороондорго алып барар.

Абакай сүреен сүүнди.

Је кааннынг мылтык алып јүречизин ончозын тыгдап алала, кийим көктөбчиге куучындап берди.

Эгирде кийим көктөбчи, алдындагызы ла чылап, уйиле кожо уйуктаарга јатты. Кийим көктөбчи уйуктап калды деп уйине билдирген, онынг учун туруп эжиктинг ачала, катап келин јада берди.

Кийим көктөбчин уйуктаачы кижн болуп, аайыбажы јок тын кыйгырды:

Эй, уулчак, куртканы көктөйлө, штанды жамап сал, онон башка мен сени аршынла сойорым! Мен бир сокконымла јетузин өлтүргем, эки баатырды өлтүргем, агаш аразынаг жагыс муўсти ле јерлик чочконы тудуп әкелгем. Эжик кийининде турган улустаг мен коркуйтам ба!

Јалчылар кийим көктөбчининг кыйгызын угуп ийеле, сүреен коркуйла, озордын кийининен тоозы јок јуучылдар келип јаткан неме чилеп, качтылар.

Онон бери кийим көктөбчиге тийер кижн табылбады, ол бойунгн јүрүмининг учуна јетире каан болуп артып калды.

Бремендеги оромдо ойноор музыканттар

Бир кижиде эштек бар болгон. Көп жылдарга ол теерменге ашту таарлар тарткан. Же карыры бажында эштектин күчү чыгып, керекке жарабай барган.

Онойдордо, ээзи оны эмди азыраарга тузазы жок деп сананып алды; же эштек оны сезип, ээзинен качып, Бремен город жаар ууланып барды; ол ондо оромдо ойноп жүрер музыкант болор деп сананды. Бремен жаар барадала, удабай туруп, жолдо аңчы ийтке учурады. Ол тилин сууруп алала, тыг тыныштанып жатты,—байла, мантаарга арыган ошкош.

— Бу сен, Хватай, неге мынайып тынарысып жаткан?—деп, эштек сурады.

— Оо калак, мен карый бердим, күнүг сайын күчүм чыгып, аңдаар аргам чыга берди! Оның учун мени ээм өлтүрерге сананган, же мен оного кача бердим. Эмди бойума курсакты канайда таап жийтенин билбей жадым—деп, ийт каруун берди.

— Билеринг бе не? Мен Бермен жаар барып, оромдо ойнойтон музыкант болорго жадым. Менле баралы, сен база музыкант болорун. Мен лютнеле ойнозом, сен десе барабанла ойноорунг.

Ийт жөпсинди. Олор оного ары барып жадала, удаган жокто кискеге туштадылар. Ол жолдын жаында кунукчыл, жааштын булуды ошкош, отурды.

— Же, не, карыган Кот Котофенч, сениле кандый-кандый түбек болды ба?—деп, эштек сурады.

— Качан куучын менин жүрүмим керегинде болуп турганда, неге мен сүүнетем! Мен карый бердим, тиштерим менин өтпөзий берген, чычканнын кийининен аңдаардын ордуна меге эмди печке-

нинг устунде кайлап отурар керек. Же, ээм мени сууга салып ийерге сананды. Мен оног эртеден кача бергем, эмди кайдаар баратанын бойым да билбей жадым.

— Бисле кожо Бремен жаар баралы. Сен тунде ойын-жыргал откүрерге тын күлүк иненг, ондо оромдо ойноор музыкант болорыг.

Кискеге бу сүме жарады, олор кожо баргылады.

— Бу бистинг уч качкыныбыс бир айылдынг эжигинче откүледи. Олор көрүп турза—чеденниг устунде пөтүк бастыра күчиле кыйгырып отурды. Онойдордо, эштек сурады:

— Неге тамагыг жарылганча кыйгырып отурунг? Сенле не болды!

Мынызы жакшы күн болотонын сезип жадым. Бүгүн байрам, кудайдыг чыккан күни: ол кичинек Христостын чамчаларын жунуп салган, оны кургандарга жат. Бистерге айылчылар келер, онойдордо. ээм мененг мүн кайнатсын деп, курсак азаачыга жакарган. Бүгүн эгирде мениг мойынымды кезип салар. Онын учун, эм тура аргам барда, мен кыйгырып жадым.

— Мындый керек, кызыл жалаалу потүгөш, бисле кожо баралы! Бис Бремен жаар барып жадыбыс. Олүмнөг коомой немеге тунгей ле учурабазыг. Сениг унүг сүреен жакшы, качан бис музыкала ойноп. кожондозобыс, сүреен болор эди.

Бу эрмек потүкке жарады, олор оног ары торту баргылады. Же олор бир күнге Бременге једип болбодылар, јолго агаш ортозында конор деп санангылады.

Эштек ле ийт жаан агаштын тозине жадып алдылар. Киске ол агаштын будагына, пөтүк дезе сыралгай ла бажына чыгып алдылар. Ого ондо ончо-зынаг артык, јеткер јок деп билдирип турган.

Уйуктаардаг озо пөтүк бастыра төрт јаны жаар

ајыктап корди. Кенетийин ыраакта от күйүп жатканын коруп ийди. Ол бойынын нокбөрлөрине, жуугында тура бар болор, ненинг учун десе, от көрүнүп жат деп кыйгырды.

— Ондый болзо, оноор барар керек. Мында конорго коомой эмтир—деп, эштек айтты.

Ийт десе, эмеш этгү бир канча сөөктөр ого же дижер эди деп сананды.

Олор от жалтырап турган јер јаар баргылады. От там ла жууктай жарып, учу-учунда олор уурчылардын жарык күйүп жаткан отту туразына једин келдилер.

Эштек ончозынан ла бийик болгон, онын учун базып келеле, көзнөктөн туранын ичи јаар көрди.

— Је, не көрүнөт сесе, эштек?—деп, пөтүк сурады.

Нени көрүп јадым ба?—деп, эштек каруузын берди. Столдын үстүнде јакшы аш-курсак јадыры, уурчылар бойынын табынча јигилеп отурылар.

— Ондо, айса болзо, бис те јигедий нек-сак табылар эди—деп, пөтүк айтты.

— Чын, чын! Јагыс ла бис оноор кирип алатан болзобис!—деп, эштек каруузын берди.

Онойдордо, уурчыларды канайда сүрөтенип олор јөптөштилер, учунда эбин сананып алдылар. Эштек эки колыла көзнөккө туруп алзып, ийт онын арказына калып чыгып алзып, киске ийттин үстүне отуруп алар, пөтүк десе кискенин бажына учуп чыгып алар.

Онойдо ок эттилер! Онон ончолоры бир үнле бойынын музыказын баштадылар: эштек киштеди, ийт урди, киске маарады, пөтүк үнле этти. Онон олор көзнөктөн тура јаар киргиледи, керек десе көзнөктин шиллери шыгыража берди.

Уурчылар аайы јок табышты угала, столдын кийининен тура јүгүрүжин, коркушту јеткер кел-

ген болор деп коркугылап, агаш аразы жаар качтылар. Онон төрт нөкөр столды айландыра отуруп алала, столдо арткан аш-курсакты, кемизинин ле күүнине келишкенче, жигилей берди. Олор бир айга ажындыра тойо жигилеп аларга тургандый болды.

Музыканттар ажангылап алала, отты өчүрүп ийеле, кажызы ла бойына келишкедий эптү жер таап уйуктаарга бедиредилер. Эштек тышкаары, чогуу салган өтөкting үстүне, ийт—эжикting тыш жанына, кiske печкенин оозына, жылу күлге жууктап — ончолоры жадын алдылар, пөтүк десе тышкаары тунуге отуруп алды. Узак жолдон келеле, олор күчтери чыгып, түргөн уйуктай бердилер.

Качан орто тун өдө берерде, турада от куйбей турганын уурчылар ыраагынан көрүп ийеле, атаманы айтты:

— Биске коркуганыска салдырарга керек жок.

Ол уурчылардын бирүзүн тураны барып көрүп келзин деп ийди.

Уурчы туранын ичинде ончо тым, табыш жок болордо, от жарыдарга кухня жаар барды. Кискенин суркурап жаткан көзүн кое болор деп сананала, ол оноор серенке тудуп ийди. Же кiske ондый ойынды сүүбейтен—ол уурчыга чурап келеле, жүзүн тырмактарыла тырмап турды. Ол сүреен коркуйла, тышкаары чыгара жүгүрерде, эжикте жаткан ийт онын будунаг гуткулады. Уурчы чеденning ичиле өтөкчөпти коштой жүгүрүп барадарда, эштек оны тепти. Тунүдө отурган пөтүк табышка ойгоноло, тын кыйгырды:

— Ку-ка-ре-ку!

Уурчы бар жок күчиле бойынныг атаманына жүгүрүп келеле, айтты:

— Ондо, туранын ичинде, коркушту желбеген отуруп алган эмтир. Ол меге чурап келеле, жүзүмди баатыразын бойынныг узун тырмактарыла тыр-

мады. Эжиктинг тыш јанында бычакту кижиге турган. Ол менниг будумга бычакла кадады. Тышкаары јаан кара көрмөс јаткан, ол мен орто агашту чурап келген. Тураныг үстүнде јаргычы отурган. Ол мынайда кыйгырды:— „Ол уурчыны бейни меге экелигер!“ Мен, арай ла деп буттарымды алып бардым.

Оног бери уурчылар турага ойто јууктаарга коркуп турган.

Төрт бременский музыканттарга, уурчылардын туразында сүреен јараган, олар ондо јадарга артып калдылар.

Кем бу чөрчөкти калганчы айткан болзо, ол бу керекти бойыныг көстөриле көргөн.

Ј е т и к а р г а а

Бир кижиде јети уул, је бир де кыс јок болгон. Кысту болорго ол сүреен күүнзеди. Учунда кызычак чыкты. Ада-энези сүреен сүүндилер! Је бала арык ла кичинек болгон, оныг учун оны өйинен озо крестеер керек болды.

Онойдордо, адазы уулдарыныг бирүзин сууалгышка сууга ийди. Оны ээчий арткан алты уулы баргылады. Карындаштар сууалгыштын јанында ийдикки, кажызы ла сууны озо сузарга блаажып турала, кувшинди сууалгыш јаар түжүрүп ийдилер. Олор сууалгыштын јанында шакпыражып, канайдарын билгилебей тургулады, кувшин јок айылына јанарга бирүзи де болбойт. Олорды сакырга, адазыныг күчи чыкты, уулдары эмдиге ле јок болды. Онойдордо, адазы ачурканганына мынайда айтты:

— Ол кулугурлар база ла ойногылап, ийген керекти ундугылап салгандар! Оног кызычагы кре-

стегелекте блуп калар болор деп, ачынган бойынча айтты. Мынын учун бастырагар, жети каргаа болуп калыгар!

Бу сөстөрдү айдып божогон ло кийининде, онын кулагына куштын учкан канаттарынын шуулты угулды. Ол өрө көрзө, онын үстүнче төгөттү кара каргаалар кейде канаттарыла талбагдап кайып турды.

Ада-энеси санааркажып, уулдарын ойто бурыыр аргалары жок отургулады. Же сүүген кызын көргүлөп, олар эмеш-эмештен токунай бердилер. Кызычак күннен күнге там ла жаранып турды.

Ада-энеси ого агалары керегинде бир де сөс айтпайтандар, онойдордо, кызычак узак бйгө ондо агалар болгонын билбеген.

Бир катан кенетийин, ажаарбас жанынаг улус агалары керегинде айдыжып жатканын укты:

— Кызычак бойы кем жок ло, жангыс жети агазы онын учун ырызы жок артып калдылар.

Мындый куучынды угала, ол сүреен кунугын, ада-энезинен сурады:

— Менде агалар болды ба? Олорло не болгон?

Кызычак бу керекти ончозын билер, оног жажылары да жок дежин, агаларынын ырызы жок болгоны ары жанынаг жайалган, кызычак десе жангыс бу бйдө учуралда чыккан деп, ого жартап айттылар. Же кызычак оног бери күнүг ле сайын бойы бойып карган, калайда агаларын кыйын-шырадан жайымдаар аргазын сананып жүрди.

Бир катан ол не де болзо, агаларын таап ла жайымдаарга, билдирбезинен айылынан узак жолго шыйдынды. Ак-жарыктын үстүлө, агаларын бедиреди. Бойыла кожо ада-энезининг керези эдип көрүп жүрерге сок жангыс жүстүк, аштаза жийтен бир тилим калаш, жолой отуруп амырайтан отургуш алып алган.

Ол сүрекей ыраак барып, жердин учуна жетти. Оңдо ол күнге келди, же күн коркушту изү, коркумчылу ла кичинек балдарды дудуп турган эмтир.

Кызычак коркуйла, капшай ла айга барды. Же ай десе сүреен соок ло чугулчы болды. Ол кызычакты көрүп ийеле, айдып жат: —Кижинин эдинин жыдын алып жадым“.

Онойдордо, кызычак качып, жылдыстар жаар барды. Кажы ла жылдыс бойынын отургужунда отурды, олор ончолоры кызычакты сүүнчилү уткудылар. Таг чолмон бойынаг отургужунаг өрө тура-ла, кызычакка тайагаш береле, айтты:

— Бу тайагаш жогына, сен шили кырды ачып болбозын, ондо сенин агаларыгды бектеп салган.

Кызычак тайагашты пладына жазап оройло, шили кырга оңоң ары барды. Ол сүрекей ыраак болгон. Кыр жаар киретеп каалга бөктү эмтир. Кызычак тайагашла каалганы ачып ийерге, пладын алып

кӧрзӧ, тайагажы јок болды. Јылдыстардын берген сыйын јылыйтп салган эмтир!

„Эмди канайдатан? Ол агаларын кыйыннаг айрып аларга сӱрекей амадаган, је шили кырды ачаган јулкӱур јок болды.

Онойдордо, кызычак бычакты алып, чычалыгынын бажын кезеле, оны сомоктын уйдине сукты. Каалга тургуза ла ачыла берди. Кызычак кырга кирип келзе, ого удур кичинек карлик келди, ол айдып јат:

— Сен, кызычак мында нени бедиреп јурун?

— Мен бойымнын агаларым—јети каргааны— бедиреп јадым—деп, кызычак каруун берди.

Олор эмди уйде јок, је керексип турган болзон, олор келгенче кирип сакуп ал.

Онон карлик каргааларга аш-курсакту јети табак экелип салды. Сыйыны кажы ла табактан бир болчоктон, кажы ла стаканнаг бир уургтан амзап кӧрди. Калганчы стаканга дезе, айылдан алган јустӱгин сазып ийди.

Кенетийин кейде куштын канаттарынын шуулашканы ла сыгырыш угулды.

— Каргаалар јангылап јат—деп, карлик айтты.

Каргаалар сӱреен аштагылап, капшай ла бойларынын аяктарына келгиледи.

Онон кажызы ла бойы-бойынын кийининин ары айдыжат:

— Менин табакымнаг кем јиген? Менин стаканымнаг кем ичкен? Мында, байла, кизи болгон болор?

Јетинчи каргаа бойынын стаканын тӱбине јетире ичип ийерде, онон јустӱк тӱжӱп, тоолонды. Каргаа бойынын ада-энезинин јустӱгин танып ийди.

Кудай болужып, бистин сыйыныбыс мында болгон болзо, бис ойто ло кизи болуп кубула берер адис!—деп, ол айтты.

Кызычак бу ӱйдӱ эжиктин кийининде угун турган. Ол бу айткан сӱстӱрди угала, кирип келди. Тургуза ла бастыра каргаалар кижиге болуп кубула бердилер. Мында сӱреен сӱӱнӱжип, окшожып турдылар. Онон ончолоры сӱӱнчӱлӱ айылына ойто жангылады.

Братья Гримм

С К А З К И

На алтайском языке

Редактор *Е. С. Арыкпаева.*

Технический редактор *М. И. Тухтеев.*

Корректоры *М. М. Макошева, М. Г. Аргунова.*

Сдано в набор 7.X 1957 г. Подписано к печати 16 XI-1957 г.
Формат 60×84¹/₁₆. Печ. л. 1,75. Уч.-изд. л. 1,0.
Заказ № 99. Тираж 2000 экз. Цена 30 коп.
Базы 30 акча.

Горно-Алтайское книжное издательство.
Типография № 15, г. Горно-Алтайск,
проспект Сталина, 17.

1943

1943 - 1944

Баазы 30 акча
Цена 30 коп.

Цена р. 03 к.

Братья Гримм

СКАЗКИ

На алтайском языке